

FELELŐSSÉG A VILÁGHÁBORÚÉRT ÉS A BÉKESZERZŐDÉSÉRT.¹

Az 1920. június 4-ről keltezett trianoni békeparancs Magyarország területének több mint kétharmadrészét két szomszédos ország : Szerbia és Románia, valamint a wilsoni elvek ellenére összealakított Csehszlovákia között osztotta szét.

Ez a békeparancs egyúttal Magyarországnak kerekszám-ban 20 millió lakosa közül elszakított 13.271,000 magyar honost és az új határok megvonása következtében 3.319,579 magyar, vagyis a magyarságnak éppen 33%-a idegen állam uralma alá jutott.

Külföldi államférfiak, — időrendben is első sorban az angolok — ezenfelül elfogulatlan külföldi közírók régóta felismerték, hogy Trianon ezzel Európában háborús fészket teremtett. Lord Rothermere a *Daily Mail*ben 1927. június 13-án közzétett cikkében ezt úgy fejezte ki, hogy «a szövetséges hatalmak békedelegátusainak elégtelen tudásából («knowledge») és elsietett döntéséből az a háborús veszedelem, amely az előző nemzedékek életében a Balkánra nézve volt meg, most sokkal szélesebb területre terjeszkedett ki.»

Abban a küzdelemben, amelyet a magyar igazságnak *békés úton* kivívandó diadaláért folytatni kell, legfőbb fegyver az az erkölcsi erő, amelyet minden történelmi igazság magában rejt. Nagyon fontos az a szellemi hadjárat is, amelyet komoly tudással kell a jövőben is vezetni, annál inkább, mert az ellenséges propaganda jelenleg is fokozott erővel munkálkodik. Mindenekelőtt fel kell tárni azokat a valótlan állításokat és meghamisított adatokat, amelyeket

¹ Horváth Jenő : *A magyar kérdés a XX. században*. I. köt. *Felelősség a világháborúért és a békeszerződésért* (IV. 453 l.), II. köt. *A trianoni békeszerződés megalkotása és a revízió útja* (568 l.). Budapest, 1939. A M. T. Akadémia kiadása.

a magyar nemzet ellen gyűlölettől vezetett közírók, hírlapírók és izgatók már a világháború előtt évtizedeken át előadások és gyűlések tartása útján különösen a külföldi sajtóban Magyarország ellen szórtak és amelyeket nemcsak a béketárgyalások megkezdése után folytattak, hanem az utolsó évtizedekben is megújítanak. Szomorú, hogy igazsággal ellenkező adatokat tájékozatlan külföldi politikusok egy része minden vizsgálat nélkül egyszerűen elfogadott és részben a világháború alatt, részben a békeértekezlet előkészítése és megtartása alkalmával döntésének alapjául vett. A folyóiratok és röpiratok mellett terjedelmes propaganda-köteteket is adtak ki.

A magyar igazság győzelemre juttatása végett jelentős adatokat és bizonyítékokat tartalmaz Horváth Jenő egyetemi tanárnak a mult nyáron megjelent kétkötetes munkája.

A szerző évtizedes fáradozással behatóan tanulmányozta és történetírói teljes tárgyilagossággal dolgozta fel a nagyterjedelmű anyagot. Gyakran szószerint idézi a fontosabb forrásmunkákat. Ezek : több országban közzétett hivatalos kiadványok az illető államnak a világháború előtti külpolitikájáról ; a Magyarországgal szembenállott több ország kormányférfiainak államiratai, diplomáciai jelentések ; a nagyantant-hatalmak számos politikusának és történetírójának nyilatkozatai ; angol, francia, orosz, román, szerb és cseh közírók dolgozatai, végre egyes jelentékenyebb hírlapi cikkek. Figyelmet fordít a szerző külföldi elfogulatlan történetírók, különösen az amerikai Barnes és Fay munkáira, valamint a *Kriegsschuldfrage* címmel 1921 óta Berlinben közzétett sorozatos kiadványra is.

Horváth Jenő tanulmányainak eredményéről több mint 1000 oldalon három részben és 20 fejezetben számol be. Nem a munka tartalmának sorrendjében, hanem történelmi sorrendben óhajtom vázolni az értékes munka tartalmát.

Időrendben a szerző fejtegetéseinek fő tárgya : az a támadó hadjárat, amelyet különböző kormányok, illetőleg agitátorok már évtizedekkel a világháború előtt, azután a háború alatt a monarchia, illetőleg Magyarország felosztása céljából folytattak. Sok magyar olvasó, akit különféle aka-

dályok gátoltak abban, hogy az utóbbi évtizedek külföldi irodalmát, illetőleg hírlapjait figyelemmel kísérhesse, csak e kötetekből fogja megismerni : milyen veszedelmes és mekkora elfogultságtól irányított ellenséges propaganda készítette elő már hosszabb idővel 1914 előtt s azután a világháború alatt, valamint az ú. n. békeszerződés előkészítésével párhuzamosan hazánk romlását s egyúttal a nemzedékek életére kiható világháborúért mekkora képmutatással iparkodtak a felelősséget a magyar nemzetre hárítani.

Külön fejezetben tárgyalja a szerző az orosz hadizenetet; bebizonyítja, hogy Magyarország és a magyar kormány a háború ellen volt, tárgyalja hazánknak önvédelmi harcát, a magyar kormánynak a béke előkészítésére irányuló törekvéseit és (amivel munkáját kezdi) kimutatja, hogy a békeszerzők milyen valótlan adatok alapján állapították meg Magyarországnak ú. n. «háborús felelősségét».

Szorosan összefügg az I. kötetben tárgyalt anyaggal a II. kötetnek öt (VII—XI.) fejezete. Ezek címei : a fegyverszünet, Magyarország felosztása, a békekonferencia, Magyarország sorsa és a békeszerződés megalkotása.

Ismertetésem rövidítése végett ebben a cikkben csak a «felelősség» kérdésének keretében kívánok maradni. Ezért ezúttal nem terjeszkedhetem ki a jelentős munkának harmadik részére (II. k. 201—370. lap). Ennek a címe : Csonka-Magyarország küzdelmei és a revízió útja.

Az utolsó rész tárgyalja hazánknak revíziós törekvéseit ; a magyar kormánynak orientációs kísérleteit és a legutóbbi éveknek Magyarországgal kapcsolatos világeseményeit egészen az 1938. szeptemberi müncheni, valamint november 2-i bécsi döntések meghozataláig.

A *Függelékben* a szerző 1918. és 1938. között kötött nemzetközi szerződéseket (402—414. lap) közöl.

Források és irodalom megjelöléssel (415—480. lap) terjedelmes bibliográfia, valamint az 1901—1938. évekre vonatkozó időrendi táblázatok (481—544. lap) zárják be a munkát. Csak a fontosabb nevekre és tárgyakra terjed ki a II. kötet végén (545—568. lap) található betűrendes név- és tárgymutató.

I. Magyarország úgynevezett «háborús bűnösségé»-nek meséje.

A hazánk ellen folytatott szívós és — sajnos — sikeres propaganda azzal az állítással tudott ellenszenvet kelteni, hogy nemzetünk (egyes változatok szerint a magyar «oligarchia») idézte fel a világháborút. Először nagyszerb és egyéb pánszláv agitátorok, ezzel összeköttetésben külföldi közírók és hírlapírók, végül, de annál eredményesebben egyes cseh politikusok az igazsággal homlokegyenest ellenkező vádak hangoztatásával és ismétlésével az európai újabbkori történelemben járatlan nyugateurópai közvéleményt hosszú időn át félre tudták vezetni.

Horváth Jenő nagy szolgálatot tett nemcsak a magyar ügynek, hanem a történelmi igazságnak is, amikor ezeket az állításokat éppen az ellenséges országok államirataiból vett hivatalos anyag közlésével megcáfolja.

II. Külföldi törekvések Magyarország megtámadására és felosztására.

Már a múlt században jelentkezett az az óriási veszedelem, amely hazánkat a szlávizmus, különösen az orosz és nagyszerb törekvések által fenyegette. Ehhez járultak a román és az utolsó évtizedben a cseh politikusok törekvései.

A XIX. század magyar államférfiai közül leghatározottabban és legvilágosabban báró Wesselényi Miklós ismerte fel¹ Oroszország céljait. Épp úgy, mint előtte a török veszedelem ellen (*Az török áfium* c. m.) Zrínyi Miklós a költő és hadvezér, Wesselényi is hangos szóval figyelmeztette honfitársait: «Hazám! léted, nemléted kérdése forog fenn; ébredj és tegyél!»

Már ő utalt arra: a cári orosz kormány célja az összes szláv népeket az orosz birodalom hatalma alá rendelni és amennyire lehetséges, Oroszországba be is kebelezni. Ezek az orosz imperialista törekvések évszázadok óta Konstanti-

¹ *Szózat a magyar és a szláv nemzetiség ügyében* c. m. (1843).

nápoly és a tengerszorosok megszerzésére és az európai Törökország felosztására irányultak. E végből az orosz kormány Törökország ellen már a XVIII. században több szövetséget kötött és hegemoniát kívánt megszerezni a Balkánon levő szláv országok felett. Évtizedeken át úgy szerepelt, mint minden szláv nép védője, a Balkánon pedig szláv előőrsöt akart felállítani, amelynek feladata legyen, hogy a Törökország elleni háború esetén támogassa az orosz katonai műveleteket.

Magyarországnak nem hibája volt, hanem végzete, hogy földrajzi fekvésénél fogva ezeknek a hódító törekvéseknek részben útjában állt.

Horváth Jenő munkájának egyik érdeme, hogy a világtörténelmi eseményeket történelmi összefüggésükben, szélesebb történelmi távlatból világítja meg. Ezekre nyomban rá fogok térni.

Bevezetésül ki kell azonban emelnem, hogy a pánszláv törekvések hazánk területén már a XIX. század első felében nyíltan jelentkeztek. Gáj Lajos, az illyr pártvezér, az összes délszláv népek egyesítésével már az 1830-as évektől sürgette hatalmas, önálló szláv birodalom felállítását. Ennek az illyrizmusnak Horvátországban különösen sok híve volt. Akkor egyes hatalmas bécsi kormányférfiak — most már világos, hogy a birodalomra nézve öngyilkos politikával — ezt az áramlatot, szemben az ugyanekkor megnyilvánuló magyar nemzeti törekvésekkel, pártfogásukban is részesítették.¹

A pánszlávizmusnak másik úttörője volt Kollár János pesti evangélikus tót lelkész, aki az összes szlávokat egy nagy birodalomban óhajtotta egyesíteni.

A cári orosz kormány először a krími háborúban (1853), azután pedig 1877-ben látta elérkezettnek az időt az európai Törökország megsemmisítésére. Az utóbbi háború után céljai elérésében Oroszországot meggátolta az 1878. évi

¹ Kimutatja ezt Károlyi Árpád *Gróf Batthányi Lajos felségárulási perét* tárgyaló hatalmas munkájában, valamint Thim József *A magyarországi 1848/49-i szerb felkelés története* c. művének két-kötetes okmánytárában.

berlini kongresszus, amely egyúttal a végből, hogy az orosz túlhatalmat a Balkánon ne engedje teljesen kifejlődni, a monarchiának, sajnos, felhatalmazást adott Bosznia-Hercegovina megszállására. Ezt az «okkupációt» különben a magyar nemzet közvéleménye nagy ellenszenvvel fogadta és az akkori magyar államférfiak egy része is helytelenítette.

A nagyszerb tüntetéseket és törekvéseket azonban nem a berlini kongresszusnak ez a határozata idézte fel. Már azt megelőzőleg, Miletics Szvetozár, aki már 1848-ban a magyarországi szerbeket Zágrábban képviselte (Thim id. m. III. 673), később mint magyar országgyűlési képviselő Belgrádban tartott beszédében kijelentette, hogy hazánkban 30,000 szerb önkéntes áll készen Szerbia megsegítésére és hangoztatta: «a szerb nemzeti pártnak már ekkor (1876-ban) végső célja, hogy Magyarországnak déli része Szerbiához csatoltassék.»

Hazánk megtámadtatását azonban szerencsére ekkor még több körülmény megakadályozta. Az első, — amit sajnos, akkor sokan még nem méltányoltak vagy meg nem értettek — hogy a magyar állam Deák Ferencnek és társainak bölcsesége folytán 1867 óta a 40 milliós monarchiának egyik önálló és egyenjogú állama volt. A másik körülmény a német birodalommal kötött védelmi szövetség. A harmadik, hogy nyugati hatalmaknak Kelet-Európa történelmében és földrajzában jártas kiváló államférfiai (így pl. Lord Salisbury és társai) az európai béke megóvása érdekében akkor még szükségesnek találták azt, hogy egy erős Ausztria-Magyarország fennmaradjon. Ezenfelül akkor az angol kormány éléje állt a pánszláv áradatnak.

A magyarelles törekvéseket azonban a béke évtizedeiben is több országban tovább folytatták és többen szóttek terveket Magyarország romlására. Utólag már kiderültek és bizonyíthatók az akkortájban jelentéktelennek látszó, végső következményeikben azonban mégis figyelemreméltó szervezkedések, izgatások és részben nyílt tüntetések is, amelyek orosz, szerb és román részről Magyarország felosztására irányultak.

Két példát. Az egyik : Maniu Gyula magyar állampolgár,

mint ügyvéd, esküt tett a magyar alkotmányra és később országgyűlésünk tagja is volt. A világháború után önmaga leplezte le, hogy 1893-ban a bukaresti hadügyminisztériumban a következő szövegű esküt tette le: «Életemet a román ügy diadalravitelére áldozom és aktív részt veszek az előkészítendő forradalomban.» Azokban az években, egészen 1916-ig Románia állandóan a monarchia szövetségese volt, mégis a román hadügyminisztérium tisztviselői magyar állampolgártól olyan esküt vettek ki, amely őt «a román ügy diadalra vitelére» (értsd: Erdély és más magyar területek elszakítására) kötelezte. Maniu azután nem a magyar alkotmányra tett esküjét tartotta meg, hanem mindjárt az összeomláskor, 1918 október 27-én a legtöbbit tette arra, hogy az általa kiválasztott erdélyi románok azon az értekezleten, amelyet ő hívott össze, Romániához kívántak csatlakozni.

Másik példa: 1896-ban szerb, cseh és román fiatal emberek Párizsban magyarellenes gyűlést tartottak, melynek rendezője Spalaikovics Miroszláv szerb honos, akkor a párizsi egyetem hallgatója volt. Ő már ezen az ülésen Magyarország felosztását követelte és ettől kezdve életét arra szánta, hogy túlzó egyéniségének egész tüzével izgatás, összeesküvések kezdeményezése útján és minden lehető más módon előkészítse Magyarország és a monarchia felosztását. Az ő élete riasztó példa arra, hogy egyetlen elvakult ember, ha gyűlölet vezet és az eszközökben nem válogat, más nemzet romlására minő szörnyű eredményeket érhet el.

Spalaikovics Párizsban *Bosznia és Hercegovina* címmel francia nyelven nemzetközi jogi doktori értekezést írt, melynek célja volt, hogy a szerb királyság orosz segítséggel szerezze meg ezt a két tartományt. Később Spalaikovics nőül vette a boszniai szerbek vezetőjének, Jeftanovicsnak a leányát, hosszabb ideig álnév alatt Boszniában tartózkodott, ott összeesküvést szőtt és előkészítette a háborút, majd mint a szerb külügyminisztérium tisztviselője, aztán Szerbia követe Szófiában, később pedig Pétervárott mindent elkövetett a végből, hogy a cári kormányt a monarchia ellen lázítsa és elérhesse azt, hogy az orosz birodalom megtámadja Magyarországot. Spalaikovics szerepét a szarajevói merénylet utáni

hetekben az összefüggésnél fogva alább fel fogom még említeni.

Az Obrenovics-házból származó két szerb király: Milán és utána fia, Sándor, nem folytattak monarchiaellenes külpolitikát. Ezért Sándort 1903. június 10-én, Horváth könyvének közlése szerint az akkori belgrádi orosz követ felbujtására, meggyilkolták és utóda, Karagyorgyevics Péter (aki a szerb trónra támasztott igényét már az előző évben bejelentette) trónralépése után nyíltan hirdette a nagyszerb programot. A világháború után szerb írók és Seton Watson, a szerbeket mindig védő londoni tanár is megírták, hogy 1903 után a monarchiaellenes forradalom Szerbiától kapta erkölcsi és anyagi támogatását, és kiemelték azt is, hogy az összes délszlávok egyesítése csak Magyarország és Ausztria szétrombolásával («destruction») volt elérhető.

Oroszország és szövetségeseinek sikerei.

Horváth Jenő történelmi adatokkal bizonyítja, hogy a cári orosz és a szerb kormány, valamint az említett nemzetekhez tartozó diplomaták és politikusok már évekkel a szarajevói merénylet előtt rendszeresen, szívéssan, hosszú, tudatos munkával készítették elő a háborút Ausztria és Magyarország ellen. Később ugyanezek, néhány hozzájuk csatlakozott cseh hírlapíró, majd Masaryk, Benes és több angol közíró támogatásával, valamint a nyugati nagyhatalmaknak tájékoztatlan és a saját országuk veszedelmét is öntudatlanul előkészítő politikusai közreműködésével éveken át tervezték, sőt kidolgozták Magyarország felosztását. Többen már a jelen század elejétől fogva hazánk területéből egész országrészeket ígértek Szerbiának és Romániának.

A Trianonhoz vezetett ellenséges propagandának egyik legfőbb érve az volt, hogy Magyarország idézte fel a háborút. Éppen az ellenkezője igaz. Feladatuk vázolni azokat a törekvéseket, amelyek hazánk felosztására már a XX. század elejétől fogva teljes erővel megindultak.

Az orosz akció kezdetei Bukaresten át ismerhetők fel. 1901-ben a bukaresti orosz követ támogatásával egyik szerb

emigráns lapot indított. Ez már abban az évben közölte azt a térképet, amelyben Magyarországnak déli és keleti országrészei Szerbia és Románia közt meg vannak osztva. Ugyanekkor Sáros megyében orosz ügynökök jelentek meg. Orosz biztatásra a szerb- (Vuics) és az oroszbarát bolgár (Danev) miniszterelnökök találkoztak; a szerb radikálisok vezére, Pasics Nikola, pedig Pétervárra utazott. 1902. januárban Danev, Ferdinánd bolgár király, valamint a bolgár hadügyminiszter és vezérkari főnök Pétervárra kaptak meghívást és itt kötötték meg az orosz-bolgár katonai szövetséget. Ez arra kötelezte Bulgáriát, hogy ha Oroszország a hármas szövetség bármelyik államával háborúba keveredik, az oroszok segítségére fog menni.

Nagy sikert ért el az orosz kormány 1906-ban, mikor az angol külügyi államtitkár, Sir Grey, a német birodalom bekerítése végett az orosz kormányt is felszólította arra, hogy lépjen be a nagyantantba. A londoni orosz nagykövet (Benckendorff) kérdésére Grey (amint azt emlékiratainak X. fejezetében maga is bevallja) kijelentette, hogy Nagybritannia Törökország javára semmire sem kötelezte magát. Ez annyit jelentett, hogy az angol kormány beleegyezett Oroszország hódító terveibe. Az angol külügyeknek akkori vezetője nem tudta, hogy ezzel a saját hazájára is később mekkora veszedelmet hozott.

Horváth helyesen idézi azt a megállapítást, hogy a világháborúra vezető végzetes fordulat 1911-ben következett be.

Amikor a francia kormány Marokkót kívánta megszerezni, Itália nyomban követelte, hogy Tripoliban területet kaphasson. Az afrikai osztozkodás alkalmával rögtön jelentkezett Oroszország is, amely a balkán félszigeten kapott szabad kezet.

Ehhez a nyugati nagyhatalmak, sajnos, hozzájárultak és ezáltal a keleti kérdés, amely 1875 óta állandóan fenyegetett, ismét akuttá vált. Ekkor kezdődött Izvolszkij Sándor orosz külügyminiszternek (később 1910—1917 közt párizsi orosz nagykövet) és az általa Belgrádba áthelyezett Hartwig Miklós orosz követnek a háború felidézésére irányuló mun-

kássága. Az orosz program az volt, hogy a bolgár és a szerb kormány között szövetség jöjjön létre, ezt a monarchia ellen támadó, háborús szövetséggé alakítsák át, aztán valamely ürüggyel a monarchia kormányára hárítva a felelősséget, megindítsák a háborút, amelynek egyik közvetlen célja : Magyarország felosztása volt.

Ezt a programot megvalósították. A háttérben dolgozott az orosz külügyminiszter és a szófiai orosz követ. — Hartwig, valamint az erre a célra szófiai szerb követté kinevezett Spalaikovics vitte a tárgyalásokat, amelyek folyamán erősen követelték orosz védnökség alatt szerb-bolgár támadó szövetség megkötését. A szerződés tervezetét 1911-ben Belgrádban készítették el, azt Spalaikovics vitte Szófiába. Kérték az orosz kormányt, hogy a szerződés aláírása végett gyakoroljon nyomást a bolgár kormányra. Ilyképpen 1912. március 13-án létrejött a szerb-bolgár megegyezés. Ennek III. cikke értelmében arra az esetre, ha a monarchia megtámadná Szerbiát, Bulgária «köteles lesz 200,000 katonát küldeni szerb területre és a szerb hadsereggel együtt támadólag és védőleg felvenni a harcot a monarchia ellen.»

Ez az első balkán szövetség névlegesen a balkáni keresztények felszabadítását tűzte célul, de benne volt Magyarország megtámadásának és felosztásának gondolata is.

Amikor Poincaré, akkor francia miniszterelnök (1913—1920 közt a francia köztársaság elnöke), 1912-ben a követek jelentéséből értesült a szerb-bolgár szövetség megkötéséről, nyomban felismerte,¹ hogy ez támadó és háborús szerződés, és mivel már 1911. aug.-ban megkötötték a francia-orosz katonai egyezményt, az orosz kormány ezen az úton Franciaországot is háborúba sodorhatja. A francia miniszterelnök kérdésére Izvolszkij, akkor már párizsi nagykövet, azt állította, hogy a szerződés az akkori állapot fenntartását célozza ; pedig ennek éppen az ellenkezője volt igaz.

Nyomban a bolgár-szerb szövetség megkötése után Jorga Miklós bukaresti tanár, az orosz pénzzel támogatott román

kultúrliga vezetője, megkezdte izgatásait a végből, hogy Románia, amely a hármas szövetséghez csatlakozott, pártoljon át Oroszországhoz.

Spalajkovics 1912. júniusban már nyíltan beszélt a közelgő háborúról. Ez természetesen nyugtalanította Conradot, az osztrák-magyar vezérkar főnökét, aki, mivel értesült a monarchia ellen kötött támadó szövetség létrejöttéről, attól az aggodalomtól vezettetve, hogy az ellenséges államok fegyverkezése később még jobban előhalad, 1913 őszén a külügyminiszternek megelőző háború megindítását javasolta.

Conradnak ezt az óhaját kettős okból semmikép sem lehet a magyar kormány vagy Magyarország terhére felróni. Azért sem, mert: *a)* báró Hötzendorfi Conrad nem volt magyar ember, hanem osztrák honos, katona; de főleg azért sem, *b)* mert a vezérkarnak ilyen katonai elgondolásait, amelyek különben a monarchia külpolitikájába való illetéktelen beavatkozásnak tekintendők, éppen a magyar kormány teljesen meghiusította. Nevezetesen a közös minisztertanácsban már korábban, 1911. december 6-án gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök határozottan a béke fenntartását követelte, azután hasonlóképpen 1913. október 3-án gróf Tisza István mint miniszterelnök Conrad követeléseit visszautasította és azok nem is valósultak meg.

Amíg a magyar kormány ilyképpen elhárított minden támadó tervet, addig a velünk szemben álló országok részéről már ebben az időben is merényletek és ellenséges izgatások sorozata bizonyítva van. Merényletet követtek el Sarajevóban egy osztrák-magyar tábornok ellen; Zágrábban pedig 1912. júniusban Cuvaj, továbbá 1913. augusztusban, valamint 1914. májusban báró Skerlec horvát bán ellen; 1913-ban Miklóssy hajdudorogi g. kath. magyar püspök ellen (ez utóbbinak a püspök titkára és többen mások áldozatul estek); 1913. márciusban a fiumei kormányzó ellen.

1910-től fogva Felső-Magyarország több megyéjében — részben ezeknek a vármegyéknek elszakítása, részben a világháborút megelőző lázadás előkészítése végett — pánzláv izgatás folyt. Néhány hónap alatt számos községben

3—400 ruszin lakos tért át a pravoszláv orosz vallásra. Az izgatók azzal ámították őket, hogy a cártól pénzt, fényes, aranyos diplomákat és különböző támogatást, segítyezést fognak kapni.

Mikor a rendőri hatóságok ennek a népbolondításnak véget vetettek és a főizgatók ellen a máramarosszigeti királyi ügyészség a büntetőtörvény alapján állam elleni bűncselekmény miatt vádat emelt, 1914 február 4-én a magyar törvényesék előtt megjelent gróf Bobrinszky Vladimir, a moszkvai propaganda-központ egyik képviselője. Ezzel megerősítette azt a korábbi gyanút, hogy ezt az izgatást veszedelmes céllal, orosz részről irányították. Az ügyészség jelentéséből értesülve, mint akkori igazságügyminiszter báró Burián István, Ő Felsége személye körüli miniszter útján közöltem gróf Berchtold Lipót külügyminiszterrel, hogy bármennyire megütköztem a főizgatónak vakmerő megjelenésén, külpolitikai okból nem kívánom a máramarosszigeti ügyészt arra utasítani, hogy Bobrinszky letartóztatását indítványozza. Az amúgy is élénk külföldi propagandának ugyanis nem óhajtottam ürügyet adni arra az alaptalan, de külföldön esetleg tetszetős panaszra, hogy a magyar kormány üldözni óhajtaná a hazai ruszinok állítólagos védőit, csupán az állam elleni izgatást kívánja a törvény értelmében büntetni. Gróf Bobrinszky három nap mulva vissza is utazott Oroszországba; a főizgatókat azonban a magyar bíróságok jogerősen elítélték.

A szintén orosz részről tervezett hajdudorogi bombamerénylet elkövetője, az orosz Catarau ellen a magyar hatóságok erélyes nyomozást folytattak le, a tettést azonban — amint ez gróf Czernin adataiból is bizonyítást nyert — román hatóságok szöktették meg Egyiptomba, ahol nyoma veszett.

Tájékozatlanok a magyar kormány ellen azt a szemrehányást is hangoztatták, hogy miért nem egyeztek meg Szerbiával, illetőleg Romániával. A szerző (I. köt. 89. lap és több más helyen) meggyőzően kimutatja, hogy kormányunk hosszú időn át Ugron István akkori belgrádi követ, tehát magyar diplomata útján kereste Szerbiával a békés megegyezés útját, de Hartwig befolyása alatt Pasics szerb miniszterelnök minden ilyen kísérletet visszautasított. Ezt az ma-

gyarazza, hogy az akkori orosz kormány már kilátásba helyezte Szerbiának nemcsak Bosznia-Hercegovinát, hanem hogy Nagy-Magyarországnak ezeréves területéből is egész nagy országrészt fog megkapni.

A magyarországi román nemzeti párttal való megegyezésre gr. Tisza István már mint fiatal képviselő, aztán 1912. óta, mint a képviselőház elnöke, komolyan és állandóan törekedett. Az erre irányuló tárgyalásokat 1913. június 10. óta Sándor János belügyminiszter, Jankovich Béla közoktatási miniszter és az igazságügyminiszter közreműködésével állandóan folytatta. Habár Tisza a bírósági eljárásban, valamint a közigazgatás és közoktatás terén és a választójogra nézve a románoknak jelentékeny engedményeket ajánlott fel, ezek a törekvések azért nem sikerültek, mert a román nemzeti párt tagjai értesültek arról, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös, aki egy nagy osztrák birodalom létesítéséről álmodozott, Erdélyt Romániának óhajtja átengedni, amit természetesen a magyar kormány, amelynek hivatása volt az ország területi épségét védelmezni, meg nem tehetett.

1914. tavaszán Oroszország fegyveres készülődése befejezést nyert, amit március 12-én az orosz hadügyminiszter egyik orosz hírlapban be is jelentett. Ugyanekkor az Aradon megjelenő *Romanul*, nemzetiségi lap nyíltan írt a monarchiának közeli felosztásáról; június 16-án pedig Szaszonov orosz külügyminiszter és Bratianu román miniszterelnök elköveték azt a merészséget, hogy kirándulás ürügye alatt megjelentek Erdélyben és az orosz miniszter kilátásba helyezte, hogy Románia Erdélyt meg fogja kapni, ha Oroszországhoz csatlakozik.

Történelmi bizonyítékok alapján jut Horváth a következő eredményre: A cári orosz, valamint az akkori szerb kormány és egyidejűleg szerb (Spalaikovics stb.), cseh (Maszaryk és Benes) és román (Bratianu, Take Jonsescu) politikusok és diplomaták már évekkel Szarajevo előtt előkészítették a monarchia elleni háborút és egyúttal *Magyarország felosztását*. Tovább menve, egyesek megjelölték azokat az országrészeket is, amelyeket az osztozkodáskor Szerbia, Románia, valamint a felállítandó Csehszlovákia kapni fog.

Ellenben a magyar kormány nemcsak hódítást nem tervezett, hanem az osztrák vezérkari főnöknek esetleges támadási terveit is meghiusította.

Külföldi közírók állításai hazánknak háborús felelősségéről.

Horváth Jenő szószerint idézi azokat az állításokat, amelyekkel egyes külföldi tudósok vagy közírók Magyarország állítólagos háborús felelősségének vádját támogatni megkísérelték. E közírók közül legtekintélyesebb és legnagyobb hatással volt a nyugati közvéleményre Seton Watson (Scotus Viator), aki *German, Slav and Magyar* címmel Londonban 1916-ban megjelent könyvében azt állította: «Nem lehet elégszer ismételni, hogy a világháború éppen olyan nyomatékosan magyar, mint német háború. 1914 augusztusában két áramlat találkozott, az egyik Berlinből, a másik Budapestről indult ki és Budapest nélkül a szükséges körforgást nem lehetett volna biztosítani.»

Austria-Hungary címmel a Contemporary Review 1918. évi márciusi számában hangsúlyozta az angol közíró, hogy «Tisza István volt a világháborúnak egyik legnagyobb élesztője».

Ugyanő Csehország jövőjéről (*The future of Bohemia*, 1919) szóló tanulmányában «a magyar olygarchiának arról az alávaló rendszeréről beszélt, amely a háborúért küzdött».

Benes, aki 1915-ben Párizsban adta ki *Détruisez l'Autriche Hongrie* című könyvét, amelyet Magyarország felosztásának térképével is ellátott, később Csehország függetlenségi küzdelméről *Bohemia's case for independence* (London 1917) című könyvében a 44. lapon azt írta: amikor «1914-ben júliusban a koronatanács elhatározta, hogy Szerbiának hadat üzen, Tisza és a magyar nemesek adták meg a döntést». «it was Tisza and the magyar nobles who gave the decisive».)

Take Jonescu román politikus egyik angolnyelvű munkájában (*Some personal impressions*, London 1919; 167. l.) ismételten azt írja: «Tisza bűnös abban, hogy felidézte az általános vérengzést». Amint elfogulatlan román államférfi, Marghiloman, később Románia miniszterelnöke megállapí-

totta, ezért a munkájáért Take Jonescu az orosz kormánytól pénzt kapott és a bukaresti orosz követségen 1918-ban megtalálták azokat a nyugtákat, amelyekkel Take Jonescu az Oroszországból küldött összegeket felvette.

Az ellenséges propagandának ezekkel az állításaival szemben a történelmi igazság a következő :

Budapestről sem 1914-ben, sem azt megelőzőleg semmiféle háborús áramlat nem indult ki és «Budapest», amely alatt Seton Watson bizonyára a magyar kormányt és a magyar országgyűlést érti, mindent megtett arra, hogy a felmerült ellentétet békésen lehessen elintézni. A háborús megoldást 1914. júniusban és júliusban Bécsben sürgették, még pedig olyan férfiak, mint a külügyminiszter és az osztrák kormány egyes tagjai, akiket egyáltalában nem lehet magyaroknak tekinteni. 1919-ben a párizsi békediktátum átvétele alkalmával Renner Károly csehországi születésű, magyarelles, csehbarát osztrák marxista kancellár azt állította ugyan, hogy Berchtold külügyminiszter magyar volt, ez állítással szemben azonban már gróf Apponyi Albert Párizsban kiemelte a való tényállást. Gróf Berchtoldnak voltak ugyan Magyarországon birtokai, de ő egyáltalában nem volt magyar, hanem cseh arisztokrata, sőt hozzá kell tennem, még magyarul sem tudott. Gróf Tisza István, mint magyar miniszterelnök 1913 óta Berchtolddal, mint külügyminiszterrel, ez állásról lemondása után pedig mint a trónörökös főudvarmesterével kénytelen volt állandóan németül levelezni, mert Berchtold nemcsak az államiratokat, hanem a közönséges társalgási nyelven írt egyszerű leveleket sem értette meg magyarul. Mivel az akkori külügyminiszter tervével szemben gr. Tisza István és az 1914. júl. 9-iki magyar minisztertanács a békét követelte : gr. Berchtold cselekedeteiért és külpolitikájáért sem Magyarországot, sem a Seton Watson által emlegetett «magyar oligarchiát» nem lehet felelőssé tenni. Ami különösen az oligarchiáról, illetőleg a Benes által említett «magyar nemesek» döntéséről elhangzott vádat illeti, ezzel szemben hangsúlyozni kell, hogy a magyar nemesség az őt illető közjogi különleges hatásköréről már az 1848-i demokratikus alkotmány megszavazásakor lemondott, egyszerű mese

az, hogy az oligarchiának döntő súlya lett volna hazánkban. Ha ez alatt Tiszát értenék, idézhetem az ő szavait, amelyeket unokájának nevelésére adott tanácsai gyanánt menyéhez intézett.¹ «Vagyon, rang mellékes, büszkeség nevetséges, minden ember egyforma» stb. Ez nem az oligarchia, hanem a felvilágosult, a magyar népet szerető, bölcs ember hangja.

Benesnek fennebb idézett mondata hemzseg a valótlan-ságoktól. — 1914. júliusban *nem* tartottak koronatanácsot (ez már azért is lehetetlen volt, mert Ő Felsége nem volt ott); a közös miniszteri értekezlet nem üzent Szerbiának hadat, hanem a nem magyar ember (Mussulin követ) által fogalmazott jegyzékben a jó szomszéd kötelességeinek teljesítését kívánta az akkori szerb kormánytól. — Az 1914. július 19-iki közös miniszteri értekezleten csak Tisza volt «magyar nemes»; Bilinski Leo közös pénzügyminiszter lengyel, a többi résztvevők osztrákok vagy cseh honosok voltak.

Tisza nem idézte fel a vérengzést, hanem miniszterelnöki állásának elfoglalása óta, de különösen 1914. jún. végétől fogva is — amint a képviselőházban is kifejezetten mondta — «kereste és akarta a békét».² Ugyanezt akarták korábbi kormányaink.

A magyar kormányok törekvései a béke megóvására.

A magyar nemzet 1849—1867 közt óhajtotta ugyan, hogy hazánkban az abszolutizmus kormányrendszere által szétbontott történelmi egysége ismét helyreálljon, de sem a magyar nemzetnek, sem magyar államférfinak nem volt szándékában hódítani. A magyar volt Európának legbékésebb nemzete és kormányainak, valamint minden komoly államférfiának törekvése abban állt, hogy hazánk az áldott béke boldog évtizedeiben pótolja azokat a kényszerű mulasztásokat, amelyeket művelődési, gazdasági, igazságszolgáltatási és egyéb téren részben az abszolutizmus kora is fokozott, és

¹ *Levelei* VI. kötet 351. l.

² Ezt behatóan bizonyítottam Tisza Istvánról a M. Tud. Akadémiában tartott emlékbeszédemben: *Tisza István emlékezete*, Budapest, 1920. Franklin-Társulat.

elérje a haladásnak azt a mértékét, amelyre minden fejlődő és élni akaró nemzetnek joga van. Igaz azonban az, hogy a magyar kormányoknak és az egész nemzetnek elszánt akarata volt, ha kell, támadások ellen is védelmezni az ezeréves határokat, azt a nagyszerű földrajzi és gazdasági egységet, amely, amint ezt elfogulatlan francia tudós, Reclus, kimutatta, a világ földrajzában is páratlanul állt, amelyet a Gondviselés természetes határokkal egy egységes nemzet számára alkotott s amelynek egysége a rajta élő nemzetnek gazdasági élete szempontjából is felbecsülhetetlen volt. Erre a védelemre minden nemzetnek joga van.

A békének megóvása végett fejtette ki minden magyar miniszterelnök azt a törvényes befolyást, amelyet a külügyek intézésére nézve az 1867. évi XII. törvénycikk a magyar kormány részére biztosított. Főleg az európai béke fenntartására törekedett id. gróf Andrássy Gyula is, aki mint külügyminiszter, 1871—1879. közt a monarchia külügyeit intézte. Erre a célra irányozta külpolitikáját, akképpen, hogy a monarchia védelmi szövetséget kössön a német birodalommal. Ez a békemű éppen 30 éven keresztül megvédte Magyarország ezeréves határait. Ez az 1879. október 7-én nagy nehézségek után létrejött kettős szövetség a béke fenntartására különösen nagy jelentőségű lett akkor, amikor a keleti kérdés ismét háborús veszedelmet zúdított Európára. Ehhez a szövetséghez csatlakozott 1882-ben Olaszország (ettől fogva hármasszövetség), 1883-ban pedig Románia is. A szövetségnek sohasem volt támadó jellege, sőt az Európa békéjének megmentésére döntő befolyást gyakorolt akkor, amikor 1888-ban a pánszláv áramlat és ennek következtében az orosz háborús előkészületek ismét tetőpontjukra jutottak. Ekkor csak ennek a korábban titokban tartott 1879. évi békeszövetségnek közzététele tartotta vissza az orosz kormányt és az orosz katonai köröket a háború megindításától.

A szlávizmusnak hódító törekvései ellenében a kis Magyarország és általa a monarchia nem tehetett mást, mint keresni a szövetséget a hatalmas és erős német birodalommal. Elfogulatlan angol államférfiak is, köztük különösen Lord Bryce (1919. december 16-án az angol felsőházban elmondott

beszédében) elismerik, hogy Magyarország azért volt kénytelen keresni a német szövetséget, mert a pánszláv veszedelem ellen védelmet kellett keresnie. Ez az orosz veszély mindig fenyegette Magyarországot és «az orosz túlerő — mondta Lord Bryce — semmisítette meg 1849-ben Magyarország függetlenségét, amikor szabadságharcuk végén az óriási orosz hadsereg elnyomta a magyaroknak hazafias mozgalmát». (Horváth id. m. I. 13.)

1875. óta is a változó magyar kormányoknak fő törekvése volt a béke fenntartása és Magyarországon senki sem kezdeményezett, sem nem óhajtott «imperialista politikát».

Bosznia-Hercegovina annexióját 1908-ban Izvolszkij orosz külügyminiszter ajánlotta fel gr. Aehrenthal (osztrák honos) külügyminiszternek. Ez ajánlat elfogadását szintén nem lehet a magyar nemzet terhére róni, mert az akkori külügyminiszter csak a *megtörtént tény*t közölte az akkori Wekerle-kormányval. Ennek tagjai közül a magyar minisztertanács jegyzőkönyve szerint (Horváth I. köt. 66—74. l.) különösen ifj. gr. Andrássy Gyula belügyminiszter helytelenítette is azt, de az annexió tényén már nem lehetett változtatni.

Egyébként Bosznia-Hercegovina területét soha sem csatolták Magyarországhoz, az annexio tehát nem volt magyar hódításnak tekinthető.

III. Részletek a munka egyéb fejtegetéseiből.

Íveken át kellene még ismertetnem, mik voltak az eddig előadottakon felül Nagy-Magyarország veszedelmére.

A szerző behatóan kifejti egyes osztrák politikusoknak központosító törekvéseit, amelyek azt célozták, hogy hazánk a magyar alkotmány megsemmisítésével beolvasszassék Ausztriába, mint összbirodalomba, továbbá

Ferenc Ferdinánd trónörökösnek szerencsétlen és kénytelen terveit nagy osztrák birodalom létesítésére, (e tervek ellen ment volna el gr. Tisza István — nyilván gr. Batthyány Lajos sorsára gondolva, — «a golyóig és akasztófáig») valamint a szarajevói merénylet előkészítését és következményeit

és Tisza Istvánnak heteken át folytatott erőfeszítéseit a háború elhárítására. Horváth közli Tiszának I. Ferenc József Ő Felségéhez 1914. júl. 1-jéről és 8-áról tett két előterjesztését is.¹ Ez utóbbiban utal Tisza Spalajkovicz Miroszláv akkor pétervári szerb követnek az orosz napilapokban közölt és az orosz kormány előtt tett kijelentéseire is, amelyek az osztrák magyar ügyvivőt, gr. Czernin Ottót (az akkori bukaresti követ fivérét) a legnagyobb mértékben felháborították és Tiszát is arra az elhatározásra bírták, hogy az akkori szerb kormányhoz ámbár nem fenyegető, hanem komoly hangon jegyzéket kell intézni.

Az olvasó szomorúan fog meggyőződni arról, hogy a cseh, osztrák, szerb és román megszállás útján egyes szomszédos kormányok a fegyverszüneti szerződésnek nyílt megsértésével hadműveletek és fegyveres beavatkozás által miként használták fel hazánknak akkori belső zavarait arra, hogy az ezeréves területből egész nagy országrészeket a lakosság ellenére vagy megkérdezése nélkül katonailag megszállottak, (II. kötet 1—78. l.), amin többek közt az itt tartózkodó Bliss amerikai tábornok is felháborodott.

Kimutatja Horváth azt is, hogy a békeértekezleten az ellenséges propaganda a történelmi és földrajzi tényeknek minő meghamisításával, magyarán mondva minő valótlan-ságokkal dolgozott.

Csak két példa. — Benes azt állította, hogy «Szlovákia» 1867-ben a cseh-tót nép egységének megbontásával került Magyarországhoz. Az igazság: a) 1867-ben nem is volt cseh állam, mert «Böhmen» Ausztriának egyik tartománya volt; b) sem 1867 előtt, sem 1867-ben Szlovákia nem is létezett; c) Felső-Magyarország sohasem tartozott Csehországhoz, tehát onnan nem is lehetett elszakítani.

A másik példa: az angol miniszterelnök kérdésére Benes azt állította, hogy a Cseh-Szlovákia részére követelt magyarországi területnek 350,000 magyar lakosa volt. Valójában ezen a területen 1.222,039 magyar lakos élt. — És így tovább.

¹ Megjelentek a *gr. Tisza István munkái, Levelek* című akadémiai kiadványban is, II. köt. 5—6. l. és VI. köt. 2041/b—2041/c szám alatt.

Ezeket a hamisításokat és valótlanságokat a magyar történetíróknak és közíróknak a nyugati államokban is fel kell tárni.

*

A munkának újabb kiadásában kívánatos lesz kihagyni a terjedelmes történelmi anyagból azokat az ismételéseket, amelyek különösen külföldi írók dolgozatainak vagy államiratoknak kétszeri idézése következtében szükség nélkül csúsztak be a két kötetbe, valamint kiigazítani néhány tévedést.¹ Ezek azonban lényegtelen részletek. Egészben véve óhajtott volna, hogy a közélet terén munkálkodók közül minél többen, főleg pedig a fiatalabb nemzedék, amelynek tagjai külföldről esetleg egészen elfogult értesüléseket szereztek, valamint az 1938. évben és a múlt év március havában hazatért magyar testvéreink közül sokan megismerjék ezt a munkát, amelynek kiadásával a M. T. Akadémia a nemzeti ügynek tett szolgálatot.

A két kötetben közölt történelmi anyagnak beható tanulmányozásával az olvasók az *igazság* megismeréséhez fognak eljutni.

BALOGH JENŐ.

¹ Ilyen pl. (I. köt. 91. l.), hogy gr. Tisza István 1912. nov. 18-án Aradon mint miniszterelnök tartott beszédet. Tisza ekkor a magyar képviselőház elnöke volt; csak 1913. jún. 10-én alakította meg másodízben kormányát.